

VIERA, KULTÚRA A VZDELÁVANIE

Ján Figel'

Abstract. Faith, culture and education are closely related. For an individual and for society they represent important parts of life, values and conviction. Faith and scientific knowledge are not in contradiction, as the great thinkers and scientists of human history presented many times. Europe, cradle of the contemporary universities, needs to modernize its universities in order to promote better knowledge and universal values, as well.

Viera, kultúra a vzdelanie spolu navzájom úzko súvisia. Kultúra v širšom slova zmysle zahŕňa všetko, čím človek humanizuje svet. Kultúra je od slova kult. Preto jadrom kultúry je presvedčenie a viera, v tom najširšom slova zmysle. Každý niečomu či niekomu verí – sebe, moci, peniazom, nejakému bohu (neznámemu ako starí Aténčania) či osobnému, živému Bohu, ktorý sa nám dáva poznať, ak ho hľadáme s otvorenosťou. Presvedčenie a viera definuje, čo máme v úcte, na čom nám záleží, ovplyvňuje naše vzťahy a správanie. Preto je kultúra základom našich hodnôt a ich stupnice. Kultúra charakterizuje a integruje, udržuje ľudské spoločenstvo, počnúc rodinou a národom. A keďže, ako napísal Jozef kardinál Ratzinger, „viera je základný úkon kresťanskej existencie“, je kresťanská kultúra ovocím takejto živej a žitej viery. A ako povedal veľký návštevník tohto mesta a krajiny Ján Pavol II.: „Viera, ktorá sa nestala kultúrou, nie je naplno rozvinutá viera.“ Kým ekonomika je nevyhnutnosťou, ako každodenný chlieb, podľa amerického básnika T. S. Eliota „kultúra robí život hodným žitia“.

Edukácia je proces, ktorým spoločnosť z generácie na generáciu prenáša a rozvíja svoje poznanie, hodnoty, kultúru, presvedčenie. Vo vyššej forme je súčasťou tohto procesu hľadanie nových poznatkov – veda a výskum. Jedna z najvýraznejších náboženských autorít, pred 2 000 rokmi narodený apoštol Pavol veľmi jasne v liste Rimanom píše, že Boha „možno od stvorenia sveta rozumom poznávať zo stvorených vecí“ (Rim 1, 20). Nie je náhoda, že najväčší vedci v dejinách boli veriaci ľudia. Za mnohých spomeniem zakladateľa mikrobiológie a lekárskej imunológie Louisa Pasteura. Podľa neho „málo vedy od Boha vzdáva, veľa vedy k Nemu privádza“. Viera je dar – ponúkaný v slobode každému. Parafrázujúc Pasteura si myslím, že dostatok výchovy a vzdelania nás k človeku a jeho dôstojnosti privádza, nedostatok nás od neho vzdáva.

Európa sa opiera o antické dedičstvo gréckej filozofie a demokracie a rímskeho práva. Tieto systémové vymoženosti boli právom a oporou len pre slobodných občanov. Napriek tomu ich prínos bol pre vývoj civilizácie podstatný. Až kresťanstvo prinieslo do tohto prostredia revolučnú zmenu – rovnosť všetkých, ba viac – pozvanie k všeobecnému bratstvu.

Otec Európy, Robert Schuman, ktorý bol jedným z najvýraznejších moderných svedkov viery v politickej službe, o tom píše takto: „Za svoju existenciu vďačí demokracia kresťanstvu. Zrodila sa v deň, keď bol človek povoláný, aby vo svojom pozemskom živote uskutočňoval ľudskú dôstojnosť v osobnej slobode, v rešpektovaní práv druhého človeka a v praktizovaní bratskej lásky ku všetkým. Nikdy pred Kristom neboli vyslovené podobné myšlienky. ... Demokracia je zviazaná s kresťanstvom v myslení a v čase.“

Samozrejme, táto inšpirácia vzniká v nadväznosti na židovskú kultúru a náboženstvo na Blízkom východe. Ale rozvinie sa naplno v prostredí európskom. Rastie v spolupráci i v konfrontácii s islamom. Číri sa cez obdobie osvietenstva, ktoré prichádza a je možné práve vďaka týmto koreňom a živnej pôde. Naša civilizácia prechádza opakovanými vojnami, tragickými deformáciami, totalitnými ideológiami a zápasmi k novej nádeji. Spoločná Európa je výrazom tejto nádeje – pre svojich i pre svet navôkol. Cieľom od začiatku nebola výroba uhlia, ocele či trh, ale mierové, kooperujúce spoločenstvo národov. Memoáre jedného zo zakladateľov Európskych spoločenstiev Jeana Monneta sa začínajú vetou: „Nevytvárame alianciu štátov, ale spájame ľudí.“

Slovensko mohlo vyše tisícsto rokov čerpať inšpiráciu a silu z cyrilometodských koreňov. Táto misia bola úspešná, lebo postupne inkulturovala evanjelium v rečovom, kultúrnom a politickom prostredí našich veľkomoravských predkov, a tiež preto, lebo táto udomácnená viera postupne prechádzala do kultúry, práva a vzťahov slovanských a slovenského národa. Viera sa stala súčasťou, ba základom kresťanskej kultúry tejto krajiny. Je to potvrdené v jej Ústave, viditeľné v jej štátnom znaku a na vlajke, na slovenských euromincách, ktoré kolujú po celej Euzóne, ba aj mimo nej, na bohatom kultúrnom dedičstve. Dôležité je, aby na tomto osvedčenom základe rástla naša kultúra aj v tomto treťom tisícročí. Ako rieka žije z prameňa, tak ľudské spoločenstvo žije z kultúry. Infraštruktúra, ustanovizne a materiálne statky sa dedia ľahko, ale duchovné a kultúrne dedičstvo si vyžaduje výchovu a vzdelanie v každej generácii, znovu a znovu. A (aj) preto je veľmi dôležité, aby sme mali dostatok kvalitných škôl a univerzít, dobré podmienky pre štúdium, ale osobitne zodpovedných učiteľov, vedcov, umelcov, ktorí sú nositeľmi tvorivého prístupu k talentom, ktorí nehľadajú len vedomosti, ale aj múdrosť, ktorí sú sami svedkami toho, čo učia.

Slovensko a Európa investujú nemalé prostriedky, pozornosť a podporu informatizácii. Na budúci rok by už všetky školy v rámci EÚ mali byť napojené na rýchly, širokopásmový internet. Digitálna gramotnosť sa stáva nevyhnutnou výbavou pre pracovné uplatnenie, komunikáciu a ďalšie učenie. Od informačnej spoločnosti sa posúvame k ambícii vedomostnej (znalostnej) spoločnosti. Vedomosti, zručnosti a spôsobilosti sa stávajú rozhodujúcimi pre zamestnanosť, ďalší rast hospodárstva, pre inovácie a celkový rozvoj. Ako však potvrdzuje aj minuloročný dramatický prepád na svetových finančných trhoch, počnúc USA, a násled-

ne v ekonomikách a v obchode, ktorý je najväčší od II. svetovej vojny resp. od Veľkej depresie v 30-tych rokoch (po ktorej táto vojna prišla), nedajú sa ani spoločnosť ani ekonomika úspešne, dlhodobo rozvíjať bez etiky zodpovednosti, bez rovnováhy produkcie a spotreby, bez pravidiel, ktoré mravne ukotvujú ľudskú slobodu. Bankovní makléri, globálni obchodníci, burzovní hráči sú väčšinou veľmi dobre vzdelaní a schopní ľudia. Podobne však sú stále lepšie vyučení počítačoví podvodníci či medzinárodní teroristi. Čo teda potrebujeme, sú nielen informácie, nielen vedomosti, ale múdrosť, ktorá je východiskom pre umenie života, pre pokoj a udržateľný, vyvážený rozvoj. Potrebujeme školy a univerzity, ktorým záleží nielen na ich vybavenosti a na počtoch študentov, ale ktoré dbajú aj o kvalitu vzdelania a o formovanie osobnosti.

Univerzita je centrálnou inštitúciou pre rozvoj poznania a (tým aj) pre charakter spoločnosti – pre jej otvorenosť a inovátnosť, intelektuálny a duchovný záber, spätosť vzdelávania so spoločnosťou a jej hospodárskym rozvojom, pre charakter kultúry a pod. Ak sa o niektorej spoločnosti hovorí, že je nekultúrna, ba skorumpovaná, netransparentná, servilná..., aký podiel na tom majú univerzity? Obraz krajiny a obraz jej univerzít nezvyknú byť veľmi odlišné. Aj dnes existujú v Európe prípady predaja falošných diplomov alebo protiprávne získaných kvalifikácií. A naopak, kultúrne vyspelé a ekonomicky konkurencieschopné štáty sa opierajú o silné univerzity.

Univerzita vznikla ako jedinečná západoeurópska inštitúcia v čase a v priestore kresťanského stredoveku. Popri duchovnej a svetskej moci reprezentovala tretiu transformačnú silu – silu intelektu, schopnosť rozumu a poznania (*sacerdotium, imperium/regnum, studium*). Pri sporoch medzi duchovnou a svetskou mocou často boli prizývané univerzity, aby ponúkli riešenie. Ešte aj v nedávnej dobe dobre fungovanie obce záviselo podobne od troch autorít: od richtára, rektora (učiteľa) a farára.

Prvá univerzita vznikla v Bologni v r. 1088, druhá v Paríži v r. 1160 (Sorbonna). V roku 1400 ich bolo 31 a v roku 1500 už 63. Trnavská univerzita bola založená v roku 1635 kardinálom Petrom Pázmaňom. Dejiny kresťanskej kultúry a edukácie, viery a rozumu sú vzájomne prepojené. Dnes sú univerzity rozvinutou celosvetovou realitou. V Európe je vyše 4 000 a vo svete vyše 17 000 univerzít a vysokoškolských inštitúcií. Univerzity patria teda medzi najstaršie sociálne inštitúcie. Prežili takmer celé milénium. Ako je to možné? Čo ich udržalo pri živote napriek ustavičným štátnym a mocenským zmenám a likvidačným útokom zo strany totalitných a autoritárskych režimov zameraných proti slobode myslenia?

Myslím, že jeden z dôvodov je silná a kontinuálna tradícia zo strany akademickej obce, ktorej začiatky môžeme na západe pozorovať už u pred-sokratovských filozofov a prírodovedcov. Človeka charakterizuje odveká túžba po poznaní, po pravde. Univerzity uchovávajú poznatky získané v minulosti, predávajú ich mladšej generácii, a nepretržite skúmajú ľudské, spoločenské a prírodné oblasti s cieľom poskytovať po-

znatky nové. Univerzita je privilegovaným miestom pre hľadanie pravdy: nie kvôli titulom, ale kvôli akademickej slobode a možnostiam, kvôli prameňom, ktoré intelektuálne prostredie a spoločenstvo univerzity vlastní a spravuje. Akademická služba je zameraná na hľadanie pravdy a úctu k pravde. Samotná akademická diskusia je pre univerzity existenčnou podmienkou. Vychádza z otvorenosti, vzájomného rešpektu a uznávania kritiky. Usiluje o nezávislosť od politickej a ekonomickej moci, o slobodu výskumu a učenia.

K týmto rozumovým pilierom pristupuje aj duchovný rozmer človeka. Univerzita by mala byť živým ľudským organizmom, mala by byť tzv. intelektuálnym spoločenstvom, ba čo viac, intelektuálnym spoločenstvom lásky. Lebo láska dáva zmysel všetkému – našim vzťahom, úsiliu, ba aj utrpeniu, našim najšťastnejším dňom, ale aj dňom všedným. Čím by bol život a človek bez lásky, a spoločnosť bez solidarity? Jeden z najväčších vedcov a filozofov Blaise Pascal píše: „Robíme si modlu zo samotnej pravdy, ale pravda bez lásky nie je Boh.“ (*Pensées*)

Sloboda a vitalita univerzít je faktorom a indikátorom pre slobodu a vitalitu (a tým aj perspektívu) spoločnosti. Spomeňme si, ako likvidačne na akademický priestor pôsobila moc totality za nacizmu či komunizmu. Presne na deň pred 20 rokmi čínsky režim krvavo potlačil masové protestné hnutie študentov na námestí Tien-an-men v Pekingu. Nové storočie a nové tisícročie môže a má byť humánnejšie, než predchádzajúce. Závisí to, a podstatne, aj od univerzít a od intelektuálnej sféry!

Mal som príležitosť i česť za päť rokov svojho pôsobenia vystúpiť na najstaršej európskej, americkej a austrálskej univerzite, ako aj na mnohých mladších univerzitách hlavne v európskom priestore, ale aj v Ázii, Latinskej Amerike a v Afrike. Na všetkých kontinentoch majú dnes univerzity nielen svoj *raison d'être*, ale aj perspektívu na dynamický rozvoj. Univerzitná myšlienka sa z Európy rozšírila po celom svete. Podobne ako olympijské hnutie, divadlo a opera, či medzinárodné právo sa stali súčasťou celosvetových reálií. Som presvedčený, že aj zrod projektu mierového zjednotenia národov práve v Európe a vznik a rozšírenie univerzít v Európe spolu súvisia: čerpajú zo spoločných koreňov, z kultúrneho a duchovného dedičstva a smerujú k súvisiacim cieľom – k slobode, k úcte a spolupráci medzi národmi, k dialógu medzi kultúrami, k dominancii práva, nie sily v ich vzťahoch, k spoločným hodnotám. Práve Európu kresťanské dedičstvo prekvazuje historicky najdlhšie. Obnova Európy a jej zmyslu pre humánnosť je späť a s obnovou a rozvojom univerzít, s ich vernosťou svojmu poslaniu a s ich aktívnym príspevkom k formovaniu osobností, a tým aj k vytváraniu zodpovednej občianskej spoločnosti. To je tiež zmyslom výzvy univerzitám k novému humanizmu pre Európu, ktorá zaznela k 50. výročiu podpisu – 60 – Rímskych zmlúv.

Vzhľadom na potreby doby, ale aj na viditeľné zaostávanie európskych univerzít v dynamicky sa rozvíjajúcom medzinárodnom prostredí, je

veľmi aktuálnou téma modernizácie univerzít. Potrebujeme ju v oblasti obsahu, riadenia a financovania. Netreba sa báť dať univerzitám viac autonómie a financií na jednej strane, ale na druhej strane motivovať a vyžadovať vyššiu zodpovednosť za výsledky, kultúru kvality, relevantnosť obsahu štúdia. Kvantita nikdy nenahradí kvalitu vzdelania. Naše vysokoškolské inštitúcie potrebujú viac špecializácie, diferenciacie, tvorivosti a inovatívnosti, interdisciplinarity, otvorenosti pre netradičných študentov v rámci procesu celoživotného vzdelávania, viac účasti na medzinárodnej spolupráci. Jeden filozof povedal, že nič nie je stálejšie ako zmena. Mení sa spoločnosť, ekonomika, svet. Obstoí len ten, kto je adaptabilný. Najviac vyhráva ten, kto dokáže definovať potrebnú odozvu, byť jej nositeľom a ponúkať skutočné riešenia. Je to veľká výzva aj pre univerzity: aby neboli vo vleku, ale v popredí vývoja; aby dokázali kombinovať silu svojej tradície s potrebnou modernizáciou.

Z hľadiska kurikulárnej reformy v Európe najvýraznejším príspevkom je Bolonský proces. Na konci apríla sa na KU Leuven/Louvain-la-Neuve uskutočnilo rokovanie ministrov 46 krajín v rámci tohto procesu. Čo sa pred desaťročím (práve v júni 1999) zrodilo z iniciatívy niekoľkých, stalo sa celokontinentálnym procesom. Dokonca, po prvýkrát sa uskutočnilo aj Svetové bolonské fórum, na ktorom so záujmom participovalo 15 štátov z celého sveta, ako USA, Kanada, Čína, Brazília, Austrália, Izrael a ďalšie. Európa sa evidentne stáva atraktívnejšou vo svete vzdelania. Som rád, že som pri tom mohol byť veľmi blízko a aktívne. Sme súčasťou úsilia vytvoriť Európsky priestor vyššieho vzdelania. Je to úspešný a dôležitý proces. Je dôležitý, lebo vytvára prostredie prajné pre vedomosti, pre ich kvalitu a aplikáciu, pre uznávanie kvalifikácií, pre zatraktívnenie Európy vo svete vzdelávania. Je úspešným, lebo je v rukách všetkých participujúcich krajín, ktoré zdieľajú spoločné ciele a postupne ich naplňajú. Keď môže byť tento kontinent najsilnejším vo svete futbalu, prečo by nemohol hrať aj v prvej svetovej lige univerzít? Do futbalu Európa investuje, má ho rada, uznáva talenty, umožňuje plnú mobilitu hráčov, dbá o kvalitu ... Nemohlo by to byť tak aj vo vzdelávaní? Nie je to kľúčovo dôležité pre budúcnosť spoločnosti a jednotlivcov?

Európska komisia tomuto procesu spolupráce napomáha viacerými cestami. Najznámejšou je program Erasmus pre mobilitu študentov a pedagógov vysokých škôl. Tento program získal na súčasné 7-ročné obdobie trojnásobne viac financií ako v predchádzajúcom období. Mladším a rýchlo rastúcim programom je Erasmus Mundus pre globálnu medzinárodnú výmenu, ktorý podporuje od tohto roku nielen magisterské, ale aj doktorandské programy. Edukačná mobilita počas štúdia a pôsobenia na vysokej škole by nemala byť výnimočnou príležitosťou pre niekoľkých, ale stále viac štandardnou možnosťou. V oblasti odborného vzdelávania a prípravy sme rozvinuli tzv. Kodanský proces, v rámci ktorého nedávno vznikli nové nástroje pre kreditný systém a zabezpečenie kvality. Od r. 2010 vstupuje do praxe Európsky kvalifikačný rámec, ktorý zblízuje Bolonský a Kodanský proces a ktorý pomôže

urobiť naše národné kvalifikačné systémy transparentnejšími a kompatibilnejšími. Pomôže to jednotlivcom a inštitúciám. Veľmi špecifickým a konkrétnym príspevkom k zintenzívneniu spolupráce v oblasti vedomostí je založenie EITI v septembri 2008. Zo súvisiacich významných prínosov spomeniem prijatie prvej vôbec spoločnej európskej stratégie pre kultúru, Bielej knihy o športe v EÚ a vytvorenie politiky viacjazyčnosti (multilingvizmu) v EÚ.

Veľmi evidentne v slobodných krajinách narastá objem uznaných ľudských práv - základných i odvodených. Počujeme o nich stále častejšie. Ale akoby zároveň ustupoval zmysel pre povinnosti. V západnom svete sa stále viac hovorí o generácii vyrastajúcej v prostredí slobody a spotreby, o záujme mať všetko hneď, tu a teraz (*la generation toute suite, generation all now, generatione tutto subito*). Právo a povinnosť, sloboda a zodpovednosť - to sú dve strany tej istej mince. Kto uznáva platnosť jednostranných mincí?

Inšpirujúcim príkladom takejto rovnováhy je Všeobecná deklarácia ľudských práv. Rešpektuje prirodzený zákon. Jej úvodný, prvý bod hovorí: „*Všetci ľudia sa rodia slobodní a rovní v dôstojnosti i právach. Sú obdarení rozumom a svedomím a majú konať v duchu bratstva.*“ Veľký rozsah práv sa dá vyvážiť a zabezpečiť, ak existuje etika solidarity a zodpovednosti za druhých, za spoločnosť. Ak niet garanta práv, kto ich zaručí? V slobodnej spoločnosti je nositeľom tejto garancie nielen štát so svojimi mocenskými nástrojmi, ale každý občan, ktorý je zdrojom moci štátu. Aj preto uvedená deklarácia uzatvára zoznam mnohých základných práv druhou dôležitou povinnosťou: „*Každý má povinnosť voči spoločnosti, v ktorej jedine môže slobodne a plne rozvinúť svoju osobnosť.*“ (čl. 29)

Iným príkladom je naratív pre spoločnú Európu: „zjednotení v rozmanitosti“. Ak ideme do hĺbky tohto vzťahu a vízie, nájdeme tam podstatnú výzvu pre univerzitu: Všetko starostlivo skúmať, ale objavenej pravdy a základných hodnôt sa držať. Vnímať originalitu, jedinečnosť každej osoby, ale aj ctiť si rovnosť všetkých ľudí v ich dôstojnosti.

Súčasná finančná a ekonomická kríza je drahá lekcia, nesmieme ju premárniť. Je sociálne bolestivá, ale je aj výzvou k zodpovednosti a príležitosťou k potrebným inováciám. Svet po kríze bude ešte komplexnejší, globálnejší a konkurenčnejší. Ľahšie a rýchlejšie z nej vyjdú tí, ktorí vnímajú vzdelanie ako jeden z rozhodujúcich príspevkov pre budúcnosť. Celková zrelosť a vyspelosť Slovenska a Európy bytostne závisia od živosti spojenia so základmi, na ktorých naše kultúry vyrástli, a od všestrannosti a sily výchovy a vzdelania pre dobro ich celkového rozvoja.

Ing. Ján Figeľ, PhD. je predsedom Kresťanskodemokratického hnutia. Bol členom Európskej komisie, zodpovedný za vzdelávanie, odbornú prípravu, kultúru a mládež. Bol štátnym tajomníkom MZV SR, hlavným vyjednávačom pre vstup Slovenska do EÚ, predsedom Zahraničného výboru NR SR, reprezentantom Slovenska v Konvente o budúcnosti Európy a podpredsedom Výboru pre ekonomiku a rozvoj Parlamentného zhromaždenia Rady Európy.